

Pot k težavam z igrami na srečo¹

Path towards gambling related problems

Tamara Besednjak²

Povzetek

Pričujoči članek s pomočjo analize sekundarnih virov odkriva dejavnike tveganja za razvoj težav s prekomernim igranjem na srečo. Z analizo zbranih raziskav je mogoče dejavnike tveganja razvrstiti v štiri kategorije: individualni dejavniki tveganja, družbeni dejavniki tveganja, biološki dejavniki tveganja in okoljski dejavniki tveganja. Dejavniki, ki jih včasih težko razvrstimo v določeno kategorijo, pa niso dejavniki per se, ampak se kažejo tudi v medsebojni interakciji. Zaradi občasnega medsebojnega prekrivanja pa je bil na podlagi analize že opravljenih študij oblikovan model vplivanja dejavnikov tveganja na razvoj težav s prekomernim igranjem na srečo. Tak model omogoča večjo preglednost pri analiziranju dejavnikov tveganja za razvoj težav z igrami na srečo.

Ključne besede: igre na srečo, prekomerno igranje, dejavniki tveganja, model razvoja težav.

¹ Članek temelji na referatu, predstavljenem na 7th European Conference on Gambling Studies and Policy Issues, v organizaciji Evropskega združenja za preučevanje igralništva (EASG) v Novi Gorici, v juliju 2008.

² Tamara Besednjak, mag. je asistentka na Fakulteti za uporabne družbene študije.

Abstract

Present article uses analysis of existing data to reveal risk factors for development of problems related to gambling. By so called secondary data analysis risk factors are to be categorised into four categories: individual risk factors, social risk factors, biological risk factors, and environmental risk factors for development of problems with gambling. Risk factors assigned to specific category are not factors per se but reveal themselves interacting with other factors. Due to this fact the model of influences on development of problems with gambling was shaped. Such model enables greater transparency at dealing with risk factors for gambling related problems.

Key words: *gambling, excessive gambling, risk factors, model of problem development.*

Uvod

Igranje na srečo je velikokrat obravnavano kot prostočasna aktivnost, ki lahko preraste v odvisnost. Namen tega članka je prikazati vpogled v raziskave, opravljene na področju odkrivanja dejavnikov tveganja za razvoj odvisnosti od iger na srečo. Na tak način bomo med drugimi dobili vpogled v dejavnike tveganja, ki se spreminjajo glede na položaj posameznika. Opazili bomo nekatere dejavnike tveganja, ki so specifični za posameznike, ki se nahajajo na določenem nivoju igranja. V članku bomo oblikovali model vplivanja, ki bo znanstvenikom in zainteresirani javnosti pomagal pri razumevanju in razjasnitvi načinov vplivanja številnih dejavnikov tveganja za razvoj težav z igranjem na srečo. Model bo razdeljen v tri nivoje: prvi je sama odločitev za igranje na srečo, drugi nivo je igranje na srečo brez znakov težav, medtem ko je tretji nivo tisti, kamor uvrstimo osebe s težavami s prekomernim igranjem na srečo.

Iz obstoječe literature je razvidno, da lahko dejavnike tveganja razvrstimo v štiri skupine, to so: individualni dejavniki tveganja, družbeni dejavniki tveganja, biološki in okoljski³ dejavniki tveganja. Welte et al. (2006) so razvili del te klasifikacije. V svoji raziskavi, kjer so v Združenih državah Amerike opravili nacionalno telefonsko raziskavo, so poročali o treh tipih dejavnikov tveganja za razvoj težav s prekomernim igranjem na srečo. To so bili: individualni, družbeni in okoljski dejavniki tveganja.

Tako tipologijo bomo prevzeli tudi v pričujočem članku, le da ji bomo dodali še četrto kategorijo. Tako potrebo namreč najdemo ob pregledu obstoječe literature o dejavniki tveganja za razvoj težav z igrami na srečo. Prej omenjeni avtor s sodelavci se sicer zaveda omejitev, ki jih njegova klasifikacija ima. Gre za to, da veliko dejavnikov tveganja pri posamezniku soobstoja in jih ni mogoče enosmerno kategorizirati zgolj v eno kategorijo. Iz teh potreb sta Blaszczynski & Nower (2002) razvila model poti problematičnega in patološkega igranja na srečo, s katerim sta dokazovala, da gre pri igranju na srečo za multidimenzionalen in heterogen proces, ki je sestavljen iz *»kompleksnih interakcij med genetičnimi, biološkimi, psihološkimi in okoljskimi dejavniki«* (str. 495).

Individualni dejavniki tveganja

Precej je bilo diskutiranega o individualnih dejavniki tveganja. Ti so največkrat predstavljeni v soodvisnosti oziroma v kombinaciji z drugo skupino dejavnikov, znanih kot družbeni dejavniki tveganja. Še največkrat pa so individualni dejavniki tveganja za razvoj težav s prekomernim igranjem na srečo povezani z biološkimi dejavniki tveganja.

Z individualnimi dejavniki tveganja se ukvarja precej avtorjev, med

³ Izraz 'okoljski dejavniki tveganja' se nanaša na okolje igralnice oziroma igralnega salona. Gre za to, da se v igralnicah in igralnih salonih namerno ustvarja neko specifično vzdušje, ki je po mnenju nekaterih avtorjev že samo po sebi lahko dejavnik tveganja za razvoj težav s prekomernim igranjem na srečo.

katerimi se najdejo različna mnenja in argumenti za taka mnenja. Tako pomenu vznemirjenosti za razvoj težav s prekomernim igranjem na srečo pripisujejo velik pomen avtorji, kot so (Peele, 2001; Blaszczyński, 2000; Stanton, 2005; Griffiths, 1993), medtem ko drugi ugotavljajo, da iskanje občutka vznemirjenosti ni povezano s patološkim igranjem na srečo (Stanton, 2005; Blaszczyński et al., 1986; Dickerson et al., 1987; Coventry & Constable, 1999). Pomen močnih čustvenih doživetij, ki bi ga lahko opisovali kot vznemirjenost ali pa iskanje občutka vznemirjenosti, pa je bil večkrat izpostavljen pri avtorjih, kot so Peele (2001), Suissa (2006) in Stanton (2005). Drugi poročajo še o pomenu tveganja in iskanju občutka drhtenja (Stanton, 2005). Več raziskav je bilo opravljenih tudi o vplivu vznemirjenja na razvoj z igrami na srečo povezanih težav oziroma zasvojenost z igrami na srečo (Moodie & Finnigan, 2005; Coventry & Brown, 1993; Ladouceur et al., 2003; Sharpe et al., 1995). V zadnjem letu opravljena raziskava (Fischer & Smith, 2008) pa išče povezavo med impulzivnostjo in patološkim igranjem na srečo. Na vzorcu 246 študentk so raziskovali povezave med vplivom nujnosti, iskanjem občutka vznemirjenosti in pomanjkanjem zmožnosti načrtovanja ter pomanjkanjem stanovitnosti. Od naštetih variabel so se kot relevantne v povezavi s problematičnim igranjem na srečo izkazale impulzivnost in iskanje občutka vznemirjenosti (Fischer & Smith, 2008).

Druga skupina avtorjev (Toce-Gerstein et al., 2003; Coventry & Brown, 1993; Dickerson et al., 1987; Corless & Dickerson, 1989; Griffiths, 1993), ki raziskujejo individualne dejavnike tveganja, izhaja iz izhodišča, da je lovljenje igralniških izgub tudi eden od dejavnikov tveganja za razvoj težav, povezanih z igrami na srečo. Toce-Gerstein et al. (2003) tudi poročajo o preokupaciji z igranjem, uporabo iger na srečo kot čustven pobeg in laganjem o navadah igranja, ki se bolj pogosto pojavljajo pri ljudeh karakteriziranih kot problematični igralci na srečo. V študiji, opravljeni s strani Blaszczyńskiego in ekipe, pa primerjajo dejavnike

tolerance in umika na vzorcu igralcev na srečo in alkoholikov. Njihovi rezultati kažejo, da igralci, ki zvišujejo stave pri igranju, tega ne počnejo zaradi potrebe po povečanem občutku razburjenja, ampak v pričakovanju dobitka (Blaszczynski et al, 2008).

Spet drugi avtorji, kot so Blaszczyński et al. (1997), Burtont et al. (2000) in Stell & Blaszczyński (1998) predpostavljajo, da je impulzivnost pomemben element ob določanju podskupine patoloških igralcev na srečo. Impulzivnost je po njihovo povezana s stopnjo resnosti psihološke in osebne spremembe pri patoloških igrah na srečo.

Peele (2001) tudi poroča o izgubi in depresiji, vraževerju, neuspeh pri prakticanju funkcionalnega reševanja težav in manipulativnega obnašanje do soljudi. Novejša raziskava, opravljena na vzorcu 203 individuumov, je pokazala, da so problematični igralci na srečo – v nasprotju z neproblematičnimi igralci na srečo – precej bolj nagnjeni k izkazovanju iluzije nadzora v nasprotju z zaupanjem v svoje sposobnosti, nagnjeni pa so tudi k depresivnim razpoloženjem (Andren et al., 2008). O pomenu iluzije nadzora v povezavi z odločitvijo za zdravljenje pa pišejo tudi Anisman et al. (2008), saj so na podlagi raziskave ugotovili, da tisti, ki izkazujejo iluzionistične percepcije nadzora in hkrati izkazujejo negativen odnos do iskanja zdravstvene pomoči, imajo več težav kot pa tisti, ki se poslužujejo odgovornega igralništva (Anisman et al., 2008). Sicer pa je sama emocionalna stabilnost tudi povezana s patološkim igranjem na srečo (Grant et al., 2008).

Blaszczynski (2000), ki je definirala elemente, relevantne vsem igralcem na srečo, daje ob tem poudarek dvema dejavnikoma: neločljivosti od igranja in povišan srčni utrip igralca. Ta dva elementa pa spominjata na stanje omamljenosti pri uporabnikih prepovedanih drog. V navezavi s tem Dickerson & Barron (2000) omenjata, da lahko raziskovanje vedenja

zasvojenih ljudi pripomore k uspehu pri definiranju in merjenju nadzora ter z njim povezanih tematik, kot je skušnjava in nekontrolirana želja. Po drugi strani pa avtorji poročajo, da je pri igralcih na srečo, ki so uporabniki alkoholnih pijač in opojnih substanc, večja verjetnost, da bodo imeli težave s prekomernim igranjem na srečo (Eades et al., 2008). Pri problematičnih igralcih na srečo obstaja tudi nevarnost zmanjšane zmožnosti samoregulacije. Kot sta v raziskavi odkrila Brownova in Newby-Clark (2005), imajo problematični igralci manjšo zmožnost samoregulacije v primerjavi z neproblematičnimi igralci. Ugotovljeno je bilo še, da ob večanju težav z igranjem na srečo samoregulacija pada (Brown & Newby-Clark, 2005). Avtorja v isti raziskavi poročata še o možnosti oteženega postavljanja ciljev pri ljudeh, ki kažejo težave s prekomernim igranjem na srečo. Občutenje intenzivne želje po igranju lahko rezultira v bolj pozitivnem razmišljanju o igrah na srečo, kar pa lahko povzroči težave pri določanju omejitev pri igranju (Brown & Newby-Clark, 2005). Med drugim sta raziskala tudi vlogo samokontrole pri patoloških igralcih na srečo ter prišla do ugotovitve, da pride pri patoloških hazarderjih do zmanjšane samozavedanja med igranjem (Brown & Newby-Clark, 2005).

Raziskava, ki jo je opravil Xuan (2005), prikaže rezultate, da so posamezniki, pri katerih se kaže tendenca anksioznosti, jeze in stresa, ter posamezniki, pri katerih se kaže tendenca nespoštovanja pravil, radi tvegajo in se težje kontrolirajo, bolj v nevarnosti, da razvijejo z igrami na srečo povezane težave. O pomenu anksioznosti pišejo še Petry & Oncken (2002), in sicer v povezavi z navado kajenja; ter Burtontont et al. (2003). O jezi in stresu piše še Griffiths (1993).

Podobno kot zgoraj omenjeni avtorji tudi Scherrer et al. (2007) poročajo o razpoloženskih motnjah in motnjah osebnosti, ki se povezujejo z navadami igranja na srečo. Hills et al. (2001) in Corless & Dickerson

(1989) poročajo še o vplivu depresije kot vzročnega dejavnika na zasvojenost z igrami na srečo. Aspekti emocionalne travme pri patoloških igralcih na srečo so bile predstavljene v raziskavi iz leta 2006 (Kausch et al., 2006). O povezavi med depresivnostjo in patološkim hazardiranjem poročajo tudi Sacco et al. (2008). Povezava med depresijo, anksioznostjo, stresom in udejanjanjem v prekomernem igranju na srečo pa je bila najdena v raziskavi, opravljeni v Avstraliji (Po Oei et al., 2008).

Pomen pozitivnih iluzij je lahko razumljen kot mehanizem shajanja med tistimi, ki se soočajo s težavami in pomanjkanjem sreče med igranjem na srečo (Parke et al., 2007). Avtorji so identificirali devet tipov 'optimistov', kjer so te osebe med igranjem na srečo kazali manj znakov krivde kot neoptimistični igralci na srečo.

Presenetljivo malo raziskav je bilo opravljenih v zvezi z motivacijskimi dejavniki, povezanimi s težavami z igrami na srečo pri starejših osebah. Clarke & Clarkson (2007) sta odkrila, da starejše osebe, ki pogosto igrajo na igralnih avtomatih, igrajo tombolo ali kartajo ter menijo, da so njihovi starši igrali na srečo prekomerno, igrajo zaradi stimulacije in jih kljub vsemu igre na srečo dolgočasijo so pred povečanim tveganjem za razvoj težav s prekomernim igranjem na srečo. Clarke & Clarkson predpostavljata, da sta stimulacija in amotivacija (brezpomenskost) unikatna motivacijska napovedovalca težav s prekomernim igranjem na srečo.

Družbeni dejavniki tveganja za razvoj težav s prekomernim igranjem na srečo

Pri raziskovanju družbenih dejavnikov tveganja najdemo avtorje, ki poudarjajo pomen kulturnih praks in odnosov, ki imajo potencialne učinke na navade igranja na srečo. O tem govori Potenza (2006), ki je

razvil idejo, da imajo kulturne prakse tudi vpliv na rezultate zdravljenja težav s prekomernim igranjem na srečo. Tudi drugi avtorji ugotavljajo, da lahko kulturne razlike vplivajo na izbrane terapevtske pristope in iskanje pomoči s strani patoloških hazarderjev (Petry, 2003). O pomenu kulture pri razvoju praks igranja na srečo pa poroča Sytze Kingma (2009). Pravi, da je v dosedanjem diskurzu premalo omenjen vidik pomena kulturnih značilnosti. Z metodo historične analize in študij primera ugotavljajo, kako rituali, simboli, pomeni, vrednote vplivajo na percepcijo igralništva in igralniških objektov (Kingma, 2009).

Pomemben dejavnik tveganja je po mnenju številnih avtorjev tudi družbena sprejetost igralništva. To lahko vpliva na način, da se ljudje lažje odločijo za tovrstne storitve. Avtorji, kot so Potenza, 2006; Clarke et al., 2006; Skinner et al., 2004 in Potenza, 2001, ugotavljajo, da se je ta vsesplošna sprejetost in dejstvo, da je možnosti igranja na srečo vse več, začelo pred kratkim. Avtorji se vsekakor zavedajo omejitev takšnih predvidevanj, vendar hkrati opažajo, da je ob povečani ponudbi igralniških storitev in povečani družbeni sprejetosti igranja na srečo v porastu število patoloških hazarderjev (Potenza, 2006; Shaffer, 1999). Ob tem pa se pojavlja še ena družbena skupina, ki je do neke mere podvržena vplivom dostopnosti iger na srečo. To so zaposleni v igralnicah/igralnih salonih, imenovani tudi igralniški delavci. Po izsledkih raziskav so ljudje, ki so zaposleni v igralniškem okolju, izpostavljeni številnim socialnim dejavnikom tveganja, med drugimi tudi vplivu drugih sodelavcev in socialni izolaciji zaradi dela v različnih izmenah, ob vikendih in praznikih (Hing & Breen, 2007).

Ko so Clarke et al. (2006) poskušali določiti ključne indikatorje, ki sodelujejo pri prehodu iz družbenega igralca na srečo k problematičnemu igralcu na srečo, so omenjali številne socialne dejavnike tveganja. Med drugimi tudi pomanjkanje krepite družbene in

kulturne moči in nižjega socialno ekonomskega statusa. Priznavajo tudi, da je premalo znano o vlogi družinskih faktorjev (vključno z genetičnimi dejavniki) v povezavi s procesom učenja in dostopnosti igralniške ponudbe. Med drugimi socialnimi dejavniki tveganja omenjajo Clarke et al. (2006) kot najpomembnejšega še vpliv vrstnikov na ljudi s težavami z igrami na srečo. Vpliv družine in vrstnikov je zaznaven tudi v začetni fazi, ko posameznik začne igranje na srečo. O vplivu tipa gospodinjstva na resnost navade igranja na srečo pa poročajo iz Avstralije. Posebej so izpostavljeni posamezniki, ki bodisi živijo sami ali pa v skupnem gospodinjstvu (Young et al., 2008).

Med najpomembnejšimi družbenimi dejavniki je vsekakor dejavnik tveganja vpliv vrstnikov na osebo s težavami s prekomernim igranjem na srečo. Vpliv družine in vrstnikov je ravno tako zaznaven ob začetkih igranja na srečo (Clarke et al., 2006). Clarke et al. ugotavljajo še, da problematični igralci na srečo podpirajo in vzpodbujajo drug drugega pri svojih navadah.

Raziskovalci, ki se ukvarjajo z dejavniki tveganja, katerim so izpostavljeni adolescenti, omenjajo impulzivnost, nizko stopnjo starševskega nadzora in deviantna prijateljstva (Vitaro et al., 2001; Vachon et al., 2004), pa tudi podedovane družinske faktorje (Eisen Nong Lin, 1998). Lesieur in Heineman (1988) omenjata še navade igranja na srečo pri starših, kjer 50 % otrok staršev, ki so patološki igralci na srečo, postanejo patološki hazarderji. Družinski vpliv lahko zlahka uvrstimo v kategorijo družbenih dejavnikov tveganja, ko je govora o prenosu vrednot in povzemanju starševskega vedenja. Po drugi strani pa obstajajo raziskovalci, ki se ukvarjajo z raziskovanjem dednega faktorja kot dejavnika tveganja. Tako raziskava iz leta 1998, opravljena na 3359 dvojčkih, daje rezultat, da je velik del simptomov, ki vplivajo na razvoj patološkega igranja na srečo, mogoče obrazložiti s pomočjo dejavnikov dednosti (Eisen Nong Lin et al.,

1998). Tudi drugi raziskovalci poročajo o tem, da precej ljudi, ki kažejo znake patoloških hazarderjev, poroča o dejstvu, da imajo tudi njihovi starši težave s prekomernim igranjem na srečo (Petry, 2003).

Suissa (2006) trdi, da individualizem kot vrednota in fragmentacija socialnih vezi – ko se igralec na srečo znajde sam pred igralnim avtomatom ali na internetu – vodi k težavam z igranjem na srečo.

Biološki dejavniki tveganja

Biološki dejavniki tveganja so bili vključeni v model odvisnosti, oblikovan s strani skupine raziskovalcev pod vodstvom Howarda Shafferja (2004), pod imenom osebne ranljivosti. V tem kontekstu nekatere genetske raziskave odkrivajo skupne molekularne mehanizme med zasvojenostjo z drogami ter kompulzivnimi obnašanji. Slutske et al. (2000) poročajo o tem, da patološki igralci na srečo delijo skupno genetično ranljivost z alkoholnimi odvisniki. To potrjuje tudi raziskava, kjer so avtorji odkrili podobnost med skupino patoloških igralcev na srečo in skupino odvisnikov od alkohola, saj so Goudriaan et al. (2006) odkrili skupno nevro-kognitivno etiologijo za te motnje. Bechara (2003) trdi, da je razumevanje živčnih mehanizmov, ki sodelujejo v procesih odločanja in imajo direktne implikacije za razumevanje motenj zasvojenosti in patološkega igranja na srečo.

Breiter et al. (2001) pa so prikazali, da se dopaminegične regije v možganih, in še posebej v centru za ugodje, aktivirajo, ko oseba pridobiva denar ob stavah na ruleti. Avtorji ugotavljajo in se strinjajo, da tako dopamin, serotonin in norepinepherin igrajo vlogo pri motnji prekomernega igranja na srečo, vendar noben od naštetih hormonov nima pri tem unikatne vloge (Petry, 2003). Med drugim rezultati namreč kažejo tudi genetični vpliv, saj se med spoloma pojavljajo različne hormonske disfunkcije, ki vplivajo na različno regulacijo dopamina (Petry, 2003).

Večja študija je bila opravljena, kjer so avtorji zbrali vzorec DNA 144 osebam, ki so bile aktivni igralci na srečo. Med temi so se nahajali neproblematični družabni igralci na srečo in vsi do patoloških hazarderjev. V raziskavi so preučili genotipe sodelujočih v iskanju dopaminskih genov (DRD4, DAT in COMT) in rezultate primerjali s fenotipi različnih genotipskih skupin. Nobene značilne razlike ni bilo mogoče opaziti med vsako od genotipskih skupin in kvantitativnimi fenotipskimi metodami (Kennedy et al., neobjavljeno).

Ena zadnjih raziskav na tem področju (Anisman et al., 2008) pa kaže rezultate, da jutranji povišan nivo hormona kortizola ni primarni dejavnik, povezan s težavami s prekomernim igranjem na srečo. Raziskava je bila opravljena na vzorcu 140 oseb, ki so bile klasificirane kot rekreacijski, problematični in patološki igralci na srečo. Pri problematičnih in patoloških igralcih na srečo so odkrili še povečano impulzivnost, sindromi depresije pa so bili prisotni le pri patoloških igralcih na srečo. V nobenem primeru pa se ti psihološki indici niso povezovali z visokim nivojem hormona kortizola v jutranjih urah dneva (Anisman et al., 2008).

Okoljski dejavniki tveganja

V skupino okoljskih dejavnikov tveganja štejemo tiste dejavnike, ki na ljudi vplivajo preko njihovih oči in ušes. V ta kontekst tako spada sama lokacija igralnice ali igralnega salona. Raziskava, opravljena v GeoHealth laboratoriju Univerze v Canterburyu (2008), je odkrila, da ljudje, ki živijo v soseskah z relativno lahkim dostopom do igralniških lokacij, so v večji nevarnosti, da bodo razvili težave z igrami na srečo. Diskusije na tej točki gredo v smer dostopnosti, kot je bilo že predhodno omenjeno. Dostopnost se namreč omenja tudi v kontekstu števila in lokacije igralniških kapacitet, ko je govora o zasvojenosti z igralništvom.

Glede na tip stika s tehnologijo in z okoljem pa raziskave omenjajo dve specifični skupini ljudi. Prvi so adolescenti, za katere je značilno, da so bolj dovzetni za tehnološke inovacije, kar lahko privede od patološkega igranja na srečo. Tehnološke inovacije so za adolescente izjemno privlačne, pravita Griffiths & Wood (2000). Druga skupina ljudi pa so zaposleni v igralniški dejavnosti, natančneje tisti, ki imajo stik z igralniškim okoljem. Hing & Breen (2007) poročata, da se zaposleni v igralništvu pojavljajo kot tvegana skupina za razvoj težav z igrami na srečo. To tveganje pa izhaja iz številnih dejavnikov, povezanih z delom v igralniškem okolju.

Obširno poročilo je bilo objavljeno s strani Parka & Griffithsa (2006) o vlogi tako imenovanih strukturnih karakteristik⁴. Med drugim omenjata strukturne karakteristike, kot so 'skorajšnja izguba', zvočni efekti, svetlobni efekti, barvni efekti, frekvence dogodkov, izplačilni intervali, psihologija bližine in vloga posebnih potez, kot so 'bonusi' in razne 'skrivne' funkcije. Poročilo zaključuje, da so tovrstne karakteristike enako prisotne, kot so bile še pred desetletjem in imajo potencial, da vzpodbudijo prekomerno igranje na srečo.

Med strukturne karakteristike pa štejemo še avto-vzburjenje, ki ga označuje povečan srčni utrip ob igranju. Strukturne karakteristike, kot je 'bonus' igra na igralnem avtomatu pa pri igralcu dosežejo enak učinek kot denarni dobitok. To nakazuje, da imajo tovrstne strukturne karakteristike velik adiktivni potencial (Moodie & Finnigan, 2005).

Ko je govora o okoljskih vplivih pri frekventnemu izpostavljanju igranja na srečo igralniških delavcev, Hing & Breen (2007) poudarjata, da svetloba in glasba, ki obkrožata igralniški prostor, ljudi razdraži oziroma

⁴ Strukturne karakteristike so tiste značilnosti, ki vplivajo na začetek igranja na srečo ali pa spodbujajo k nadaljevanju igranja, ne glede na posameznikov psihološki, fiziološki ali socio-ekonomski status.

razburi. Ta občutenja postajajo ob dobitkih še močnejša. Po drugi strani pa igralniški delavci zaradi veliko preživetega časa v takem okolju razvijejo toleranco do zvokov in luči in jim tovrstne karakteristike ne predstavljajo več dejavnika tveganja za razvoj težav s prekomernim igranjem na srečo.

Iz leta 2007 pa je še ena raziskava, izvedena s strani Matta Kushnerja z ekipo, ki je raziskovala nujno po igranju pri problematičnih hazarderjih, izpostavljenih igralniškemu okolju. Skupina raziskovalcev je preučevala reakcije pri 18 problematičnih igralcih na srečo, ki so jih pospremili v igralnico. Njihovo nujno po igranju na srečo so merili tekom enournega obdobja. Ugotovitve gredo v smeri, da večina problematičnih igralcev na srečo izkusi nujno po igranju, ko so izpostavljeni tovrstnim dražljajem, vendar pa intenzivnost sprejemanja tovrstnih okoljskih dražljajev s časom pojenja. Največja omejitev raziskave je majhnost vzorca.

Oblikovanje modela vplivanja

Ob analizi sekundarnih podatkov, opravljeni zgoraj, lahko številne vplive po nivojih vplivanja združimo v podskupine. Tako lahko proces razvoja težav z igranjem na srečo razdelimo v tri nivoje. Prvi nivo opredeljuje odločitev za igranje na srečo, drugi nivo opredeljuje igranje na srečo, ki posamezniku ne predstavlja težav, in tretji nivo igranja na srečo, ki posamezniku že predstavlja težave. Vsak od naštetih nivojev je specifičen v smislu dejavnikov tveganja. Kot je omenjeno, lahko vsakemu od teh nivojev pripišemo specifične dejavnike tveganja, ki še posebej močno vplivajo na posameznika, ki igra igre na srečo.

Če natančneje pogledamo predstavljeni model vplivanja, opazimo, da lahko vsakemu nivoju pripišemo svojo skupino dejavnikov tveganja. Tako prvemu nivoju, kjer se posameznik odloča za igranje na srečo, pripišemo biološke, individualne in socialne dejavnike tveganja. K biološkim

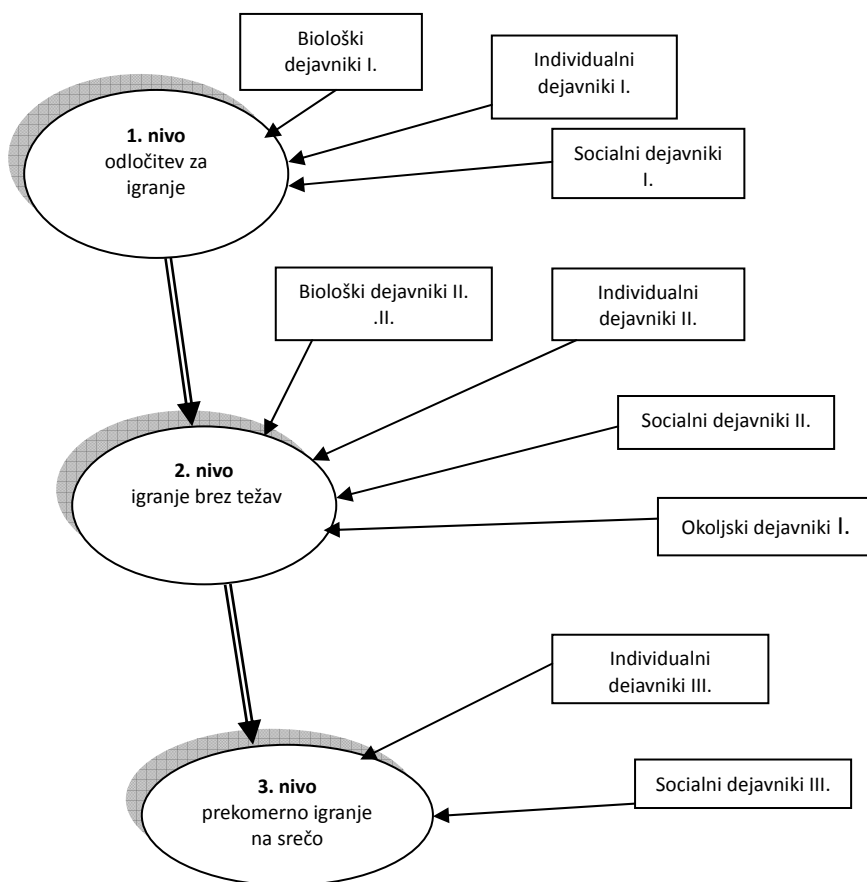
dejavnikom, ki vplivajo v tej začetni fazi, pripišemo genetske dejavnike in vpliv dednosti. Na odločitev za igranje vplivajo tudi nekateri individualni dejavniki, označeni kot individualni dejavniki I. Med te spadajo želja po vznemirjenosti, želja po močnih čustvenih doživetjih, želja po tveganju, iskanje občutka drhtenja, impulzivnost, emocionalne travme, anksioznost in amotivacija. Med družbeni dejavnike I, ki vplivajo na odločitev za igranje na srečo, pa spadajo: družbena sprejetost igranja na srečo in dostopnost objektov igranja na srečo; kulturne prakse, vrednote, rituali; družba vrstnikov in fragmentacija socialnih vezi. Ob tem velja še omeniti vpliv družine, predvsem v smislu prenašanja vzorcev vedenja na naslednje generacije.

Drugi nivo, oblikovan v modelu vplivanja, je nivo neproblematičnega igranja na srečo. Na posameznike na tem nivoju vplivajo naslednji dejavniki tveganja: druga skupina bioloških dejavnikov tveganja - natančneje fizičnih vidikov bioloških dejavnikov, med katere štejemo predvsem delovanje nevrotanzmitorjev, ki vplivajo na počutje ugodja. Najbolj raziskano je delovanje hormonov serotonin, dopamina in noradrenalin. Poleg tega na posameznika vplivajo še druga skupina individualnih dejavnikov tveganja, med katere štejemo: čustveni pobeg, ki se zgodi med igranjem, toleranca in možnost umika od igre na srečo, večanje stav zaradi želje po dobitku, vraževerje in povišan utrip srca med samo igro. V drugo skupino družbenih dejavnikov tveganja štejemo moč, ki jo neka družba, oziroma kultura izvaja nad posameznikom. Na tem nivoju se izkaže močan vpliv družine, ki s prenašanjem vzorcev vedenja vpliva na posameznika. Kot nezanemarljiv vpliv na tem nivoju se kaže vpliv igralniškega okolja. Ta vpliva predvsem s postavitvijo igralnih aparatov, njihovim delovanjem (zvoki, karakteristike posamezne igre na srečo), vpliv glasbe in igre luči znotraj igralniškega objekta.

Na tretjem nivoju pa ne govorimo zgolj o dejavnikih tveganja, temveč

tudi že o znakih, ki so odraz problematičnega igranja. Med individualne dejavnike na tem nivoju štejemo lovljenje izgub, preokupacijo z igranjem, depresijo, zmanjšano možnost samoregulacije, neločljivost od igre na srečo, emocionalno nestabilnost, iluzijo nadzora nad igro in manipulativno obnašanje do soljudi. Med družbene dejavnike tveganja na tem nivoju štejemo predvsem vpliv drugih problematičnih igralcev, ki se v svojih dejanjih podpirajo.

Slika 1: Model vplivanja in dejavnikov tveganja.

Končni sklepi in ugotovitve

Pot k težavam z igrami na srečo je, kot je pokazano iz pričujoče analize sekundarnih virov, precej bolj zapletena, kot pa je dolga. Poskus določitve te poti se mora na tej točki nujno oprijeti linearne sheme, saj lahko le na tak način pokaže naraščanje resnosti težav. Tako je bil oblikovan tristopenjski model, ki zasleduje navado igranja na srečo od samega začetka, to je od odločitve za igranje na srečo, preko neškodljivega igranja na srečo, do tretjega nivoja, ki ga označujejo težave s prekomernim igranjem na srečo.

Poleg tega izhodišča pa je bilo v zvezi s samimi dejavniki tveganja mogoče oblikovati tipologijo, v katero se razvršča dejavnike tveganja. S pomočjo tuje literature je bilo mogoče oblikovati štiri kategorije, v katere razvrstimo dejavnike tveganja. Kot že omenjeno, je bil del te klasifikacije razvit v Združenih državah Amerike, kjer so opredelili individualne dejavnike tveganja, družbene dejavnike tveganja in okoljske dejavniki tveganja (Welte et al., 2006). Drugi pomemben vir, iz katerega smo pri oblikovanju modela vplivanje izhajali, pa je model poti problematičnega in patološkega igranja na srečo, s katerim sta Blaszczyński & Nowerjeva (2002) dokazala, da gre pri igranju na srečo za multidimenzionalen in heterogen proces, sestavljen iz interakcije med genetičnimi, biološkimi, psihološkimi in okoljskimi dejavniki. S sintezo del obeh avtorjev smo lahko oblikovali klasifikacijo štirih tipov dejavnikov tveganja za razvoj težav z igranjem na srečo, ki jo sestavljajo: individualni dejavniki tveganja, družbeni dejavniki tveganja, biološki dejavniki tveganja in okoljski dejavniki tveganja.

S pomočjo prej omenjene linearne strukture modela vplivanja je bilo mogoče pripisati določene dejavnike tveganja posameznim nivojem. Nesmiselno bi bilo namreč narediti seznam dejavnikov tveganj in trditi, da vsi enako vplivajo na vse ljudi. S pomočjo tako oblikovanega modela

pa zlahka določimo, kateri dejavniki vplivajo na kateri nivo igranja na srečo. Tako je bilo ugotovljeno, da na prvi nivo, torej k odločitvi za igranje na srečo, vplivajo določeni biološki dejavniki tveganja, določeni individualni in določeni družbeni dejavniki tveganja. Vsi ti dejavniki so bili označeni z zaporedno oznako I. Na drugem nivoju tveganja, poimenovanem igranje brez težav, najdemo vplive nekaterih drugih bioloških, individualnih, družbenih in okoljskih dejavnikov tveganja. Ti dejavniki so drugačni od zgoraj naštetih in označeni z oznako II. Dejavniki, ki opredeljujejo tveganje na tretjem nivoju, ko se pri posamezniku že kažejo težave s prekomernim igranjem na srečo, pa so predpostavljeni kot individualni in družbeni. Ker se tudi na tem nivoju dejavniki razlikujejo od predhodnih, so označeni z oznako III.

Na tej točki velja omeniti željo po nadaljnjem raziskovanju ne le dejavnikov tveganja, ampak tudi varovalnih dejavnikov, ki vlivajo na posameznika in na njegovi poti od odločitve za igranje na srečo preko igranja brez znakov težav, do prekomernega igranja na srečo, kjer se že kažejo znaki problematičnega ali celo patološkega igranja na srečo. Le na tak način bo namreč mogoče oblikovati celotno sliko oblikovanja navad igranja na srečo ter opredeliti, kdaj in predvsem na kakšne način se zgodi prehod od družabnega k problematičnemu igranju na srečo. Na tak način bi se olajšala priprava preventivnih in izobraževalnih dejavnosti v zvezi s prekomernim igranjem na srečo. Ugotovitve, ki so pred nami, v tem trenutku določen vpogled v situacijo že podajajo, vendar pa se moramo zavedati, da ne gre za dokončno sliko in da pri modelu poti k težavam z igrami na srečo niso predstavljeni varovalni dejavniki, ki od te poti posameznika odvrtaajo.

Literatura:

Andren, Anders; Kadden Ronald; Håkan Källmén (2008) *Are Irrational Beliefs and Depressive Mood More Common Among Problem Gamblers than Non-Gamblers? A Survey Study of Swedish Problem Gamblers and Controls*. Journal of Gambling Studies, letnik 24, številka 4, stran 441–450

Anisman, Hymie; Donnelly Cara L.; Lyon, Miriam; Matheson, Kimberly; Wohl, Michael J.A.; Young, Matthew M. (2008) *Episodic Cessation of Gambling: A Numerically Aided Phenomenological Assessment of Why Gamblers Stop Playing in a Given Session*. International Gambling Studies. Letnik 8, številka 3, stran 249–263

Anisman, Hymie; Matheson, Kim; Wohl, Michael Jeremy Adam; Young, Matthew M. (2008) *Cortisol Rise Following Awakening Among Problem Gamblers: Dissociation from Comorbid Symptoms of Depression and Impulsivity*. Journal of Gambling Studies. Letnik. 24, številka 1. stran 79–90.

Bechara, Antoine (2003) *Risky Business: Emotion, Decision-Making, and Addiction*, Journal of Gambling Studies, letnik 19, številka 1, stran 23–51.

Blaszczynski, Alex (2000) *Pathways to pathological gambling: Identifying typologies*. Electronic Journal of Gambling Issues, dostopno na <http://www.camh.net/egambling/issue1/feature/>, (Junij 2008).

Blaszczynski, Alex. P.; Wilson, A.C.; McConaghy, Nathaniel. (1986) *Sensation Seeking and Pathological Gambling*, Addiction. Letnik 81, številka 1, stran 113–117

Blaszczynski, Alex.; Steel, Zachary.; McConaghy, Nathaniel. (1997) *Impulsivity in pathological gambling: the antisocial impulsivist*, Addiction. Letnik 92, številka 1, stran 75–87.

Blaszczynski, Alex; Nower, Lia (2002) *A pathways model of problem and pathological gambling*, Addiction, Letnik 97, številka 5, stran 487–499.

Blaszczynski, Alex; Nower, Lia; Sharpe, Louise; Walker, Michael (2008) *Withdrawal and Tolerance Phenomenon in Problem Gambling*. International Gambling Studies. Letnik 8, številka 2, stran 179–192.

Breiter, Hans. C. (2001) *Functional imaging of neural responses to expectancy and experience of monetary gains and losses*. Neuron. Letnik 30, številka 2, stran 619–39.

Brown, Andrea; Newby-Clark, Ian (2005) *Gambling and self-regulation*. Poročilo o raziskavi. Ontario Problem Gambling Research Centre. Dostopno na:

<http://www.gamblingresearch.org/download.sz/2238%20Final%20Report%20-%20Posted%20Version.pdf?docid=7045>, februar, 2009.

Burtontton, Scot; Netemeyer, Richard; Andrews, Craig J. (2000) *Modelling Potential Psychological Risk Factors of Pathological Gambling*, Journal of Applied Social Psychology. Letnik 30, številka 10, stran 2058–2078.

Clarke, Dave; Clarkson, Joanne (2007) *A Preliminary Investigation into Motivational Factors associated With Older Adults' Problem Gambling*, International Journal of Mental Health and Addiction, letnik 7, številka 1, stran 12–28.

Clarke, Dave; Tse, Samson; Abbott, Max; Townsend, Sonia; Kingi, Pefi; Manaia, Wiremu (2006) *Key Indicators of the Transition from Social to Problem Gambling*, International Journal of Mental Health and Addiction, letnik 4, številka 3, stran 247–264.

Corless, Tony; Dickerson, Mark (1989) *Gamblers' Self-Perceptions of the Determinants of Impaired Control*, Addiction. Letnik 84, številka 12, stran 1527–1537.

Coventry, Kenny R.; Brown, Iain F. (1993) *Sensation seeking, gambling and gambling addictions*, Addiction. Letnik 88, številka 4, stran 541–554.

Coventry, Kenny R.; Constable, Beverly (1999) *Physiological arousal and sensation-seeking in female fruit machine gamblers*, *Addiction*. Letnik 94, številka 3, stran 425–430.

Dickerson, Mark; Hinchy, John; Fabre, John (1987) *Chasing, Arousal and Sensation Seeking in Off-course Gamblers*, *Addiction*. Letnik 82, številka 6, stran 673–680

Eades, John; Eves, Robert; Mann, Robert; McCreedy, John; Zhao, Jinhui (2008) Correlates of gambling-related problems among older adults in Ontario. *Journal of Gambling Issues*. Številka 22, dostopno na <http://www.camh.net/egambling/issue22/02mccreedy-mann.html>, februar 2009.

Eisen Nong Lin, Seth A.; Lyons, Michael J.; Scherrer, Jeffery F.; Griffith, Kristin; True, William R.; Goldberg, Jack; Tsuang, Ming T. (1998) *Familial influences on gambling behaviour: an analysis of 3359 twin pairs*, *Addiction*. Letnik 93, številka 9, stran 1375–1384.

Fischer, Sarah; Smith, Gregory (2008) Binge eating, problem drinking, and pathological gambling: Linking behavior to shared traits and social learning. *Personality and Individual Differences*, letnik 44, številka 4, stran 789–800.

GeoHealth Laboratory at the University of Canterbury (2008) *Report* dostopno na <http://www.sciencealert.com.au/news/20081106-17469.html>, (Junij 2008)

Goudriaan, Anna E.; Oosterlaan, Jaap; de Beurs, Edwin; van den Bink, Wim (2006) *Neurocognitive functions in pathological gambling: a comparison with alcohol dependence, Tourette syndrome and normal controls*, *Addiction*. Letnik 101, številka 4, stran 534–547.

Grant, Jon E. Kyngdon, Andrew, Lee, Tae Kyung; LaBrie, Richard A. Shaffer, Howard J.; Kim, Suck Won. (2008) *The Structure of Pathological Gambling*

among Korean Gamblers: A Cluster and Factor Analysis of Clinical and Demographic Characteristics. International Journal of Mental Health and Addiction. Letnik. 6, številka 4, stran 551–563.

Griffiths, Mark (1993) *Fruit machine addiction in adolescence: A case study*, Journal of Gambling Studies, letnik 9, številka 4, stran 387–399.

Griffiths, Mark (1993) *Fruit machine addiction in adolescence: A case study*, Journal of Gambling Studies, letnik 9, številka 4, stran 387–399.

Griffiths, Mark.; Wood, Richard.T.A. (2000) *Risk Factors in Adolescence: The Case of Gambling, Videogame Playing, and the Internet*, Journal of Gambling Studies, letnik 16, številka 2–3, stran 199–225.

Hills, Adelma M.; Hill, Sandi; Mamone, Natalie; Dickerson, Mark (2001) *Induced mood and persistence at gaming*, Addiction. Letnik 96, številka 11, stran 1629–1638.

Hing, Nierlee.; Breen, Helen. (2007) *Workplace Factors that Encourage and Discourage Gambling amongst Gaming Venue Employees: A Managers Perspective*. International Journal of Mental Health Addiction. Letnik 5, številka 4, stran 346–366.

Kennedy, James. L.; Muglia, Pierandrea; Jain, Umesh; Turner, Nigel (unpublished) *Identification of Genetic Risk Factors for Pathological Gambling. Final Report*.

Kingma, Sytze (2009) *Global Gambling: Cultural Perspectives on Gambling Organizations*, Routledge. Taylor & Francis Group.

Kushner, Matt. G.; Abrams. Kenneth.; Donahue, Christopher.; Thuras, Paul.; Frost, Randy.; Kim, Suck Won. (2007) *Urge to Gamble in Problem Gamblers Exposed to a Casino Environment*, Journal of Gambling Studies. Letnik 23, številka 2, stran 121–132.

Ladouceur, Robert; Sévigny, Blaszczynski, Alexander; O'Connor, Kieron; Lavoie, Marc E. (2003) *Video lottery: winning expectancies and arousal*, *Addiction*. Letnik 98, številka 6, stran 733–738.

Lesieur, Henry; Heineman, Mary (1988) *Pathological Gambling Among Youthful Multiple Substance Abusers in a Therapeutic Community*, *Addiction*. Letnik 83, številka 7, stran 765–771.

Moodie, Crawford; Finnigan Frances (2005) *A comparison of the autonomic arousal of frequent, infrequent and non-gamblers while playing fruit machines*, *Addiction*. Letnik100, številka 1, stran 51–59.

Parke, Jonathan; Griffiths, Mark D. (2006) *The Psychology of the Fruit Machine: The Role of Structural Characteristics (Revisited)*, *International Journal of Mental Health and Addiction*. Letnik 4, številka 2, stran 151–179.

Parke, Jonathan; Griffiths, Mark D.; Parke, Adrian (2007) *Positive Thinking Among Slot Machine Gamblers: A Case of Maladaptive Coping?*, *International Journal of Mental Health and Addiction*; Letnik 5, številka 5 : stran 39–52.

Peele, Stanton (2001) *Is Gambling an Addiction Like Drug and Alcohol Addiction?*, *Journal of Gambling Issues*. Številka 3, dostopno na <http://www.camh.net/egambling/archive/pdf/EJGI-issue3/EJGI-issue3-feature.pdf> (Junij, 2008)

Petry, Nancy M. (2003) *Should the scope of addictive behaviours be broadened to include pathological gambling?*, *Addiction*. Letnik 101, številka 1, stran 152–160.

Petry, Nancy M.; Oncken, Cheryl (2002) *Cigarette smoking is associated with increased severity of gambling problems in treatment-seeking gamblers*, *Addiction*. Letnik 97, številka 6, stran 745–753.

Po Oei, Tian; Lin, James; Raylu, Namrata (2008) *The Relationship Between*

Gambling Cognitions, Psychological States, and Gambling: A Cross-Cultural Study of Chinese and Caucasians in Australia. Journal of Cross-Cultural Psychology. Letnik 39, številka 2, stran 147–161.

Potenza, Marc N. (2006) *Should addictive disorders include non-substance-related conditions?*, Addiction. Letnik 101, številka 1, stran 142–151.

Potenza, Marc N. (2006) *Should addictive disorders include non-substance-related conditions?*, Addiction. Letnik 101. številka 1, stran 142–151.

Potenza, Marc N. Kosten, Tomas R.; Rounsaville, Bruce J. (2001) *Pathological gambling*. JAMA. Letnik 286, številka 2, stran 141–4.

Sacco, Paul; Cunningham-Williams, Renee M.; Ostman, Emily; Spitznagel, Edvard L. Jr. (2008) *The association between gambling pathology and personality disorders*. Journal of Psychiatric Research. Letnik 42, številka 13, stran 1122–1130.

Scherrer, Jeffrey F.; Slutske, Wendy S.; Xian, Hong; Waterman, Brian; Shah, Kamini R.; Volberg, Rachel; Eisen, Seth A. (2007) *Factors associated with pathological gambling at 10-year follow-up in a national sample of middle-aged men*, Addiction. Letnik 102, številka 6, stran 970–978.

Shaffer, Howard J. (1999) *Estimating the prevalence of disordered gambling behaviour in the United States and Canada: a research synthesis*. American Journal of Public Health. Letnik 89, številka 9, stran 1369–76.

Shaffer, Howard J.; LaPlante Debi A; LaBrie, Richard A.; Kidman, Rachel C.; Donato, Anthony N.; Stanton, Michael V. (2004) *Toward a syndrome model of addiction: multiple expressions, common etiology*. Harvard Review of Psychiatry. Letnik 12, številka 1, stran 367–374.

Sharpe, Louise; Tarrrier, Nicholas; Schotte, David; Spence, Susan H. (1995) *The role of autonomic arousal in problem gambling*, Addiction. Letnik 90, številka 11, stran 1529–1540.

Skinner, Harvey; Briscope, Sherry; Murray, Martha; Korn, David (2004) *Dares to addiction: Youth definitions and perspectives on gambling*. Canadian Journal of Public Health, Letnik 95, številka 4, stran 264–267.

Slutske, Wendy S.; Eisen Seth; True William R.; Lyons, Michael J.; Goldberg, Jack; Tsuang, Ming (2000) *Common genetic vulnerability for pathological gambling and alcohol dependence in men*. Archives of General Psychiatry. Letnik 57, številka 7, stran 666–673.

Stanton, Michael (2005) *Addiction and sensation seeking: It's the thrill of the chase, or is it?*, The Wager, letnik 10, številka 3. Dostopno na <http://www.basionline.org/2005/03/the-wager---vol.html>, (Junij 2008)

Steel, Zachary; Blaszczynski, Alex (1998) *Impulsivity, personality disorders and pathological gambling severity*, Addiction. Letnik 93, številka 6, stran 895–905.

Suissa, Amnon Jacob (2006) *Gambling Addiction as an Individual Pathology: A Commentary*, International Journal of Mental Health and Addiction, letnik 4, številka 3, stran 195–199.

Toce-Gerstein, Marianna; Gerstein, Dean R.; Volberg, Rachel A. (2003) *A hierarchy of gambling disorders in the community*, Addiction. Letnik 98, številka 12, stran 1661–1672.

Vachon, Julie; Vitaro, Frank; Wanner, Brigitte; Tremblay, Richard E. (2004) *Adolescent gambling: Relationship with parent gambling and parenting practices*. Psychology of Addictive Behaviors. Letnik 18, številka 4, stran 398–401.

Vitaro, Frank; Brendgen, Mara; Ladouceur, Robert; Tremblay, Richard E. (2001) *Gambling, Delinquency, and Drug Use During Adolescence: Mutual Influences and Common Risk Factors*, Journal of Gambling Studies, Letnik 17, številka 3, stran 171–190.

Welte, John W.; Wieczorek, William F.; Barnes, Grace M.; Tidwell, Marie-Cecile O. (2006) *Multiple Risk Factors for Frequent and Problem Gambling: Individual, Social, and Ecological*, Journal of Applied Social Psychology. Letnik 36, številka 6, stran 1548–1568.

Xuan, Ziming (2005) *Addictive personality: rekindling the debate*, The Wager, letnik 10, številka 11, stran 1–3.

Young, Martin; Stevens, Matthew; Morris, Mary. (2008) *Problem Gambling within the Non-Indigenous Population of the Northern Territory of Australia: A Multivariate Analysis of Risk Factors*. International Gambling Studies. Letnik 8, številka 1, strani 77–93.